

Aneta Skorupa-Wulczyńska
Kancelaria Sejmu RP
ORCID: 0000-0003-4653-6364
aiskorupa@gmail.com

Prawa językowe w świetle prawa międzynarodowego, unijnego i polskiego porządku prawnego. Zarys problematyki

Wstęp

Problematyka praw językowych podejmowana jest przez wielu badaczy, którzy niejednokrotnie próbują doszukać się ich fundamentalnego znaczenia. Nie jest to dziwne, bowiem zmieniające się struktury społeczeństw, głównie z powodu masowych migracji, stawiają przed rządami państw szereg nowych wyzwań. Niewątpliwie kwestie językowe stanowią jedno z kluczowych zadań rządzących mających na celu integrację migrantów ze społeczeństwem. Brak znajomości języka państwa pobytu/zamieszkania może powodować zaburzenia funkcjonowania społecznego i uniemożliwiać udaną integrację, prowadząc w konsekwencji do wyłączenia poszczególnych osób lub całych grup migrantów. Rosnące znaczenie praw językowych unaocznia także zmianę kierunku w dyskursie naukowym na temat praw językowych. Przez długie lata w literaturze przedmiotu o prawach językowych mówiono głównie w odniesieniu do osób należących do mniejszości narodowych. Obecnie coraz częściej w tym kontekście badacze¹ poruszają problematykę praw językowych tzw. nowych mniejszości, czyli migrantów.

W świetle zachodzących zmian, także i w polskim społeczeństwie, uzasadnione oraz konieczne jest podejmowanie badań w obszarze praw językowych.

¹ A. Eide, *Rights of 'old' versus 'new' minorities*, [w:] T.H. Malloy, J. Marko (red.), *Minority governance in and beyond Europe*, Leiden 2002, s. 23–28; K. Henrard, *An EU perspective on new versus traditional minorities: on semi-inclusive socio-economic integration and expanding visions of European culture and identity*, „Columbia Journal of European Law” 2011, t. 17, s. 57–99; R. Medda-Windischer, *Old and new minorities: diversity governance and social cohesion from the perspective of minority rights*, „Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies” 2017, vol. 11(1), s. 25–42.

Niniejszy artykuł ma na celu identyfikację praw językowych wynikających z norm prawa międzynarodowego, unijnego i polskiego porządku prawnego. Aby osiągnąć ten cel, autorka dokonała przeglądu obowiązujących przepisów prawa międzynarodowego, unijnego i polskiego, które zawierają odniesienia do prawa posługiwania się własnym językiem. Na podstawie metody dogmatyczno-prawnej nakreślono katalog praw językowych, który w kolejnym etapie stanowić może punkt wyjścia do dalszej głębszej analizy dotyczącej charakteru tych praw, zbadania obszarów ich realizacji oraz empirycznego sprawdzenia, czy owe prawa są przestrzegane, a jeśli nie, to jakie są tego konsekwencje.

Artykuł został podzielony na pięć części. W pierwszej części autorka przedstawia stan dyskusji i krytyki naukowej na temat praw językowych oraz ich charakteru. W drugiej części dokonuje przeglądu instrumentów prawa międzynarodowego i identyfikuje prawa językowe w nich zawarte. W części trzeciej autorka analizuje prawo unijne dotyczące poszanowania różnorodności językowej w UE oraz prawa podstawowe dotyczące ochrony języka. Czwarta część artykułu dotyczy ustawodawstwa prawa polskiego, które zawiera odniesienia do kwestii językowych i ochrony języków mniejszości narodowych. W piątej części artykułu autorka dokonuje podsumowania przeprowadzonych analiz i wyciąga wnioski.

Definicja i charakter praw językowych

Prawo międzynarodowe nie definiuje praw językowych w jasnej i skodyfikowanej formie. Dzieje się tak głównie dlatego, że każda próba zdefiniowania zbioru praw, który miałby zastosowanie do wszystkich grup językowych, bez względu na ich liczebność i rozproszenie, oznaczałaby stosunkowo skromne uprawnienia². W związku z tym prawa językowe tylko w niewielkim stopniu chronione są przez powszechnie wiążące instrumenty prawa międzynarodowego.

Jednym z kluczowych zagadnień poruszanych przez badaczy w dyskusji na temat praw językowych jest ustalenie, czy są to prawa mające charakter indywidualny czy kolektywny. W dyskursie naukowym występują rozbieżne głosy w tym zakresie. Pierre Foucher, twierdzi, że prawa językowe mogą być przyznawane jednostkom, ale mają także wymiar zbiorowy, który powinien mieć konsekwencje dla ich zakresu i interpretacji³. Podobne zdanie wyraziła

² I. Patten, W. Kymlicka, *Language rights and political theory: context, issues, and approaches*, [w:] A. Patten, W. Kymlicka (red.), *Language rights and political theory*, Oxford 2003, s. 35.

³ P. Foucher, *Le droit et la langue Française au Canada: évolution et perspectives*, „Franco-phonies d'Amérique” 2008, nr 26, s. 64.

już w 1980 r. Mala Tabory⁴, a następnie Lauri Mälskoo⁵ oraz Manuel Toscano Méndez⁶, którzy twierdzili, że podejście, w którym uznaje się wyłącznie prawa indywidualne i unika się aspektu zbiorowości, nie rozwiązuje problemu, stanowiąc tylko jedną stronę zagadnienia. Dodatkowo materię tę komplikują jeszcze bardziej poglądy badaczy, którzy uważają, że prawa językowe mogą być przyznane poszczególnym członkom grupy, grupie jako całości, a nawet krajowi związkowemu lub prowincji, w której grupa stanowi większość⁷. Niezależnie od wielu często rozbieżnych głosów na temat charakteru praw językowych, wśród badaczy dominuje pogląd, że prawa językowe przysługują jednostkom⁸. W powyższą debatę wpisuje się także wąska interpretacja art. 27 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (dalej jako MPPOiP), uzasadniona tym, że intencją projektodawców nigdy nie było zapewnienie uprawnień mniejszościom językowym jako takim⁹. Stąd prawa językowe mają przede wszystkim charakter indywidualny, mimo że posiadają cechy zbiorowości. Niemniej jednak spór co do statusu praw językowych pozostaje nierozstrzygnięty na poziomie filozoficznym.

Kierując się powyższą logiką Heinz Kloss, autorytet w obszarze ochrony mniejszości, w 1971 r. dokonał podziału indywidualnych praw językowych na „prawa językowe ukierunkowane na tolerancję” i „prawa językowe ukierunkowane na promocję”¹⁰. Te pierwsze oznaczać mają prawa jednostki do posługiwania się językami w sferze prywatnej. Są one przejawem istniejących podstawowych praw człowieka, takich jak wolność słowa, prawo do niedyskryminacji lub prawo do życia prywatnego i rodzinnego. Prawa te uznaje się za minimalne standardy w państwie demokratycznym i są one nienaruszalne. Państwo, które uniemożliwia lub kontroluje używanie języka w sferze prywatnej, narusza międzynarodowy system ochrony praw człowieka. Z kolei prawa językowe zorientowane na promocję mają na celu poprawę dostępu jednostki do instytucji publicznych, takich jak sądy, szkoły państwowe i usługi publiczne, czyli obejmują sferę publiczną. Prawo do publicznego używania języka mniejszości nie zawsze ma status prawa podstawowego. Instrumenty

⁴ Szerzej: M. Tabory, *Multilingualism in international law and institutions*, Alphen aan den Rijn 1980.

⁵ Szerzej: L. Mälskoo, *Language rights in international law: why the Phoenix is still in the ashes*, „Florida Journal of International Law” 1998, t. 12.

⁶ M. Toscano Méndez, *Language rights as collective rights: some conceptual considerations on language rights*, „Res Publica: Revista de Filosofía Política” 2012, t. 27, s. 113–15.

⁷ S. May, *Language rights: the „Cinderella” human right*, „Journal of Human Rights” 2011, t. 10, s. 268.

⁸ Ch. Kukathas, *Cultural rights again*, „Political Theory” 1992, vol. 20(4), s. 674–680; J. Habermas, *The theory of communicative action*, Boston 1981; H. Kloss, *Language rights of immigrant groups*, „International Migration Review” 1971, t. 5, s. 250–268.

⁹ F. De Varennes, *Language rights as an integral part of human rights*, „International Journal on Multicultural Societies” 2001, t. 3, nr 1, s. 15.

¹⁰ H. Kloss, op. cit., s. 250–268.

prawa międzynarodowego nakładają na państwa obowiązek zagwarantowania „praw językowych ukierunkowanych na tolerancję”, natomiast ochrona „praw językowych ukierunkowanych na promocję” nie ma charakteru bezwzględnego. Zachodzące zmiany w tym obszarze są nierównomierne, ograniczone i pozostają na łasce państw narodowych, jeśli chodzi o ich skuteczne wdrażanie¹¹.

Istotne jest jednak rozróżnienie dwóch kategorii praw językowych w sferze publicznej. Po pierwsze, są to prawa językowe związane z rzetelnością postępowań sądowych, tzw. językowe prawa procesowe, które wynikają bezpośrednio z prawa do rzetelnego procesu sądowego i zapisane są w większości traktatów dotyczących praw człowieka, w szczególności w MPPOiP i w Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej jako EKPC). W rezultacie oskarżony ma prawo do tłumaczenia pisemnego i ustnego w chwili zatrzymania oraz na każdym etapie postępowania karnego. Po drugie, są to prawa językowe wynikające z ogólnych zasad używania języków mniejszości przez urzędy w danym państwie. Powszechne używanie języka mniejszości w miejscach publicznych regulowane jest przez władze państwowe i zazwyczaj zależy od liczby i koncentracji geograficznej osób posługujących się językiem mniejszości¹². Prawa językowe z sferze publicznej wymagają ingerencji państwa (prawa pozytywne), w przeciwieństwie do praw w sferze prywatnej (prawa negatywne)¹³. Podczas gdy ochrona negatywnych praw językowych jest przyznawana w ramach uniwersalnych praw człowieka, w obszarze praw pozytywnych prawo międzynarodowe opiera się głównie na niewiążących instrumentach. Jedynym odosobnionym przepisem zobowiązującym państwa do pozytywnego wspierania i rewitalizacji języków mniejszościowych jest art. 27 MPPOiP¹⁴.

Istotnym aspektem dyskusji na temat charakteru praw językowych jest próba ich włączenia do katalogu praw człowieka. W 1994 r. Tove Skutnabb-Kangas i Robert Philipson ukuli termin „językowe prawa człowieka”. Ich zdaniem prawa językowe powinny być przyznane każdemu człowiekowi i uznawane przez państwa oraz organizacje międzynarodowe. Skutnabb-Kangas i Philipson zdefiniowali „językowe prawa człowieka”, *de facto* zawężając je do „językowych praw człowieka” osób należących do mniejszości w obszarze edukacji. Uzasadnili to faktem, że edukacja formalna odgrywa decydującą rolę w utrzymaniu i rozwoju języków. W ramach językowych praw człowieka do nauki wyróżnili „niezbędne prawa językowe” i „prawa językowe ukierunkowane na rozwój”. Te pierwsze mają oznaczać prawo do nauki języka ojczystego oraz do nauki jednego z języków urzędowych państwa zamieszkania. Należy je uznać za niezbywalne językowe prawa człowieka. Ich niezbywalność uza-

¹¹ L. Mälskoo, *op. cit.* s. 431, 441.

¹² F. De Varennes, *op. cit.*, s. 19-20

¹³ X. Arzo, *The nature of language rights*, „JEMIE 6” 2007, s. 6–7.

¹⁴ *Ibidem*, s. 9.

sadnia fakt, że gwarantują one jednostce prawo do budowania repertuaru językowego, zaspokajającego jej podstawowe potrzeby emocjonalne, psychologiczne, a także społeczne, polityczne i ekonomiczne. „Prawa językowe ukierunkowane na rozwój” obejmują prawo do nauki języków obcych. Mają one status przywileju, a nie prawa człowieka¹⁵.

Uznanie prawa do języka na mocy międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka nie zyskało jednak powszechnej aprobaty wśród badaczy. W tym kontekście Xabier Arzoz poruszył dyskusję na temat fundamentalnego charakteru praw językowych jako szczególnej kategorii praw konstytucyjnych. Przedstawił trzy podejścia do praw językowych jako praw podstawowych – po pierwsze, podejście minimalistyczne, zgodnie z którym językowe aspekty praw podstawowych są wyraźnie lub pośrednio uznawane za uniwersalne prawa człowieka. Obejmują one wolność słowa, prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawo do rzetelnego procesu sądowego czy prawo do nauki. Jakąkolwiek nietolerancję językową i represję wobec języków niedominujących należy uznać za niezgodną z podstawowymi prawami jednostki¹⁶. Zgodnie z drugim podejściem prawa językowe są prawami podstawowymi tylko wtedy, gdy są konstytucyjnie umocowane – w rezultacie ich status zależy od krajowego porządku prawnego. Zgodnie z trzecim podejściem prawa językowe mogą być formułowane w kategoriach praw podstawowych, ale mają one wymiar zbiorowy, który powinien mieć konsekwencje dla ich zakresu i interpretacji. Celem tych praw jest zatem ochrona wolności i równości wszystkich osób i grup¹⁷. Arzoz zauważył rozbieżne podejścia do praw językowych przyjęte przez państwa w ich ustawodawstwie, co powodowało trudności w ustanowieniu wspólnych zasad dotyczących językowych aspektów praw człowieka i nie pozwalało na kompleksowe ich odzwierciedlenie w instrumentach prawa międzynarodowego. Potwierdza to tezę, że międzynarodowe przepisy prawa winna być jedynie punktem wyjścia do ustalenia katalogu praw językowych, które następnie winny być stosowane w oparciu o obowiązujące prawo krajowe¹⁸. Głos w debacie zabrali także Susanna Mancini i Bruno De Witte (2008), którzy potwierdzili, że prawa językowe należy traktować jak prawa podstawowe wówczas, gdy chronią wartości związane z językiem i są zapisane w konstytucji lub w traktatach międzynarodowych wiążących dane państwo. Mancini i De Witte podkreślili także, że normy prawa międzynarodowego i unijnego w coraz większym stopniu wyznaczają granice krajowej polityki językowej w celu ochrony praw językowych. W szczególności europejskie standardy wiążące państwa członkowskie UE, które są stronami EKPC,

¹⁵ T. Skutnabb-Kangas, R. Philipson, *Linguistic human rights, past and present*, [w:] T. Skutnabb-Kangas, R. Philipson (red.), *Language rights*, London 2017, s. 21–22.

¹⁶ X. Arzoz, *The nature...*, s. 26.

¹⁷ Ibidem, s. 25–31.

¹⁸ Ibidem, s. 3.

ograniczają wcześniejszą całkowitą swobodę państw w regulowaniu kwestii językowych¹⁹.

Ochrona praw językowych w świetle prawa międzynarodowego

W świetle przedstawionej literatury przedmiotu prawa językowe w sferze prywatnej, w szczególności wolność słowa, prawo do życia prywatnego i rodzinnego oraz prawo do niedyskryminowania, oraz niektóre prawa w sferze publicznej prawo do niedyskryminowania ze względu na język w życiu publicznym, w tym prawo do nauki we własnym języku lub własnego języka oraz językowe prawa procesowe, wpisują się w międzynarodową ochronę praw człowieka.

Po pierwsze, ochrona wolności słowa oraz prawa do życia prywatnego i rodzinnego wywierają wpływ na używanie języka w życiu prywatnym. Wolność słowa, jako uniwersalne prawo człowieka objęte ochroną w art. 10 ust. 1 EKPC oraz art. 19 ust. 2 MPPOiP, to prawo do swobodnego wyrażania opinii bez ingerencji władz publicznych. Żaden z powyższych przepisów nie odnosi się wprost do językowych aspektów wolności wypowiedzi. Można jednak zauważyć, że przepisy wskazują na ochronę systemu tolerancji, w którym władza publiczna nie powinna ingerować, również pod względem językowym, w wolność słowa/swobodę wyrażania opinii. Ochrona wolności słowa ma zatem ograniczony zasięg w odniesieniu do ochrony praw językowych, bowiem chroni jedynie prywatną komunikację między osobami używającymi tego samego (mniejszościowego) języka we wrogim środowisku²⁰. Jeżeli naruszenie swobody wypowiedzania się w języku mniejszości ma miejsce w sferze publicznej, czyli wówczas gdy władza publiczna uniemożliwia używanie języka mniejszości w miejscach publicznych, naruszenie takie rozpatrywać należy wówczas jako dyskryminację ze względu na język, a nie naruszenie wolności słowa. Podobnie przepisy dotyczące ochrony prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 ust. 1 EKPC) nie zawierają bezpośredniego doniesienia do kwestii językowych, a jednak prawo to niewątpliwie obejmuje również wolność osoby do używania własnego języka jako części własnej „tożsamości społecznej”²¹. W tym przypadku ingerencja państwa w kwestie językowe jest tym trudniejsza do usprawiedliwienia, im bardziej dotyczy życia prywatnego danej osoby. In-

¹⁹ S. Mancini, B. De Witte, *Language rights as cultural rights: a European perspective*, „International Studies in Human Rights” 2008, t. 9, s. 247.

²⁰ Dyrekcja Generalna ds. Tłumaczeń Pisemnych KE, *Study on translation and multilingualism. Language and translation in international law and EU law*, Luxembourg 2013, s. 71.

²¹ Wyrok ETPCz z 29 kwietnia 2002 r. w sprawie *Pretty v. Zjednoczone Królestwo*, skarga nr 2346/02.

gerencja w całkowicie prywatne używanie języka nie może być w żaden sposób uzasadniona. Natomiast ingerencja państwa w kwestie posługiwania się językiem w sferze publicznej może być uzasadniona pod warunkiem, że jest ona proporcjonalna do celu, który ma zostać osiągnięty²².

Prawo do niedyskryminowania ze względu na język stanowi jeden z głównych elementów systemu ochrony języków i ich użytkowników w świetle prawa międzynarodowego, także w odniesieniu do osób należących do mniejszości narodowych. Prawo to stanowi podstawę nie tylko systemu tolerancji językowej i całego katalogu negatywnych praw językowych, ale także odgrywa dużą rolę w odniesieniu do praw językowych w sferze publicznej, gdzie działania ze strony państwa mogą okazać się koniecznością, np. w obszarze edukacji. Prawidłowo rozumiany i stosowany zakaz dyskryminacji oferuje zrównoważony mechanizm, zgodnie z którym państwo może mieć uzasadniony powód, aby faworyzować jeden lub kilka języków w prowadzeniu swoich spraw. Dlatego też zasada niedyskryminacji może być najpotężniejszym prawem dla osób, które poszukują bardziej sprawiedliwego i elastycznego postępowania ze strony władz publicznych w sprawach językowych²³. W tym świetle promowanie praw językowych jako uniwersalnych praw człowieka wymaga ich nierozzerwalnego połączenia z zakazem dyskryminacji ze względu na język²⁴.

Zakaz dyskryminacji ze względu na język ma charakter uniwersalny podmiotowo, jednak szczególne znaczenie wywiera na członków mniejszości narodowych i etnicznych w odniesieniu do praw, które chronią wyrażanie i manifestowanie tożsamości mniejszości²⁵. Podstawą prawną do egzekwowania prawa do niedyskryminacji ze względu na język osób należących do mniejszości narodowych w prawie międzynarodowym jest art. 27 MPPOiP, który stanowi, że „[w] państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, osobom należącym do takich mniejszości nie można odmówić prawa, we wspólnocie z innymi członkami ich grupy, do korzystania z własnej kultury, wyznawania i praktykowania własnej religii lub używania własnego języka”. Prawo do niedyskryminowania chronione jest także w świetle art. 14 EKPC, który stanowi, że „korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn”. W odróżnieniu od art. 27 MPPOiP, na art. 14 EKPC może powoływać się

²² Szerzej: T. Schilling, *Internationaler Menschenrechtsschutz* 89, Tübingen 2004.

²³ L. Green, *Freedom of expression and choice of language*, „Law & Policy” 1991, t. 13, nr 3, s. 215–229.

²⁴ M. Paz, *The failed promise of language rights: a critique of the international language rights regime*, „Harvard International Law Journal” 2013, t. 54, s. 171.

²⁵ K. Henrard, op. cit., s. 58–59.

każdy, nie tylko osoba należąca do mniejszości narodowej²⁶. Niemniej jednak artykuł ten uznawany jest za problematyczny ze względu na brak w nim bezpośredniego przywileju językowego. Art. 14 EKPC, w przeciwieństwie do art. 27 MPPOiP, nie oferuje żadnych praw do używania języków mniejszości w kontaktach z państwem. W rezultacie ani osoby należące do mniejszości, ani żadna inna osoba nie mają bezpośredniej możliwości dochodzenia praw językowych przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (dalej jako ETPCz). Jest to powód, dla którego ETPCz często odrzuca skargi dotyczące takiego naruszenia²⁷. Mimo luk w art. 14 EKPC Europa postrzegana jest jako lider w obszarze ochrony praw językowych oraz praw mniejszości, głównie ze względu na Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych z 1992 r. (dalej jako ECRML) oraz Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych z 1995 r. (dalej jako FCNM), które łącznie niektórzy badacze uznają za najbardziej zaawansowaną koncepcję międzynarodowej ochrony mniejszości²⁸. Z uwagi na przedmiot niniejszego artykułu istotniejszą rolę odgrywa stanowi FCNM, która rozszerza prawa językowe osób należących do mniejszości narodowych, traktując je jak część uniwersalnych praw człowieka. Konwencja to pierwszy na świecie prawnie wiążący wielostronny instrument poświęcony ochronie członków mniejszości narodowych. Państwa-strony tej konwencji zobowiązują się do promowania pełnej i skutecznej równości osób należących do mniejszości we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, społecznego, politycznego, publicznego i kulturalnego, wraz z warunkami, które pozwolą im wyrażać, zachowywać i rozwijać swoją kulturę, religię, język i tradycję²⁹.

Zakaz dyskryminacji ze względu na język obejmuje przede wszystkim prawo do nauki języka ojczystego. Po pierwsze, prawo do nauki języka ojczystego jako języka mniejszości nie jest uregulowane wprost w traktatach międzynarodowych. Nie odnoszą się one do faktycznego środka nauczania w szkołach publicznych. Z właściwych przepisów można jedynie wysnuć wnioski, że język mniejszości może być nauczany jako przedmiot lub jako język wykładowy w szkołach (w nieokreślonym stopniu), zgodnie z prawem krajowym. Art. 27 MPPOiP *prima facie* nie zawiera wyraźnych odniesień do prawa do nauki³⁰. Konwencja o prawach dziecka nie odnosi się do kwestii językowych w artykule dotyczącym edukacji (art. 28), a art. 29 stanowi natomiast, że edukacja dziecka powinna być ukierunkowana na rozwój szacunku do rodziców dziecka

²⁶ R. Dunbar, *Minority language rights in international law*, „International & Comparative Law Quarterly” 2001, t. 50, nr 1, s. 107.

²⁷ D. Kugelmann, *Minderheitenschutz Als Menschenrechtsschutz*, „Archiv Des Völkerrechts” 2001, t. 39, nr 3, s. 233.

²⁸ X. Arzo, *The nature...*, s. 15.

²⁹ Factsheet on the framework Convention for the Protection of National Minorities, <https://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet> (data dostępu: 05.06.2024).

³⁰ F. De Varennes, E. Kuzborska, *International law and language minority education*, „Language Policy and Political Issues in Education” 2016, s. 5.

oraz jego tożsamości kulturowej, języka i wartości. Konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 15 grudnia 1960 r.³¹ stanowi, że dyskryminacja w dziedzinie oświaty obejmuje kwestie językowe (art. 1 ust. 1). Zmiany w Radzie Europy realizowane głównie za sprawą art. 14 ust. 1 FCNM i art. 8 ECRML oferują solidniejsze podstawy do nauki w językach mniejszości z prawnego punktu widzenia. Wskazują one, że „w odpowiednich okolicznościach” państwa muszą udostępnić nauczanie języka mniejszości w szkołach. Prawo do nauki w języku mniejszości nie jest zatem bezwarunkowe. Jest ono ograniczone do sytuacji, gdy liczba uczniów na części terytorium jest wystarczająca, aby prowadzenie nauki w języku mniejszości było uzasadnione. Żaden z nich nie stanowi jednak, że wszystkie języki powinny być traktowane tak samo. Im mniejsza liczba osób posługujących się danym językiem mniejszości, tym mniejsze prawdopodobieństwo na przyznanie prawa nauczania danego języka lub w danym języku mniejszości³².

Inną kategorią praw językowych w sferze publicznej są językowe prawa procesowe, których celem jest zakaz arbitralnych zatrzymań i nadużyć oraz zagwarantowanie sprawiedliwego i rzetelnego procesu sądowego. Prawa te uznaje się za podstawowe, gdyż są one kamieniem węgielnym sprawiedliwego społeczeństwa. Państwo jest zobligowane do zapewnienia osobie zatrzymanej lub postawionej przed sądem do pomocy tłumacza tak, aby osoba ta mogła zrozumieć stawiane jej zarzuty i miała możliwość obrony. Językowe prawa procesowe są pochodną innych procesowych praw człowieka, w szczególności prawa do wolności i bezpieczeństwa (art. 9 ust. 2 MPPOiP, art. 5 ust. 2 EKPC) oraz prawa do rzetelnego procesu sądowego (art. 14 ust. 2 lit. f MPPOiP oraz art. 6 ust. 3 lit. a i e). Przywołane przepisy gwarantują osobom zatrzymanym oraz oskarżonym bezpłatną pomoc tłumacza na etapie zatrzymania i samego procesu sądowego. ETPCz w swoich wyrokach szeroko odnosił się do językowych aspektów prawa do wolności i bezpieczeństwa oraz prawa do rzetelnego procesu sądowego, rozumianych jako prawo do pomocy językowej³³ lub też prawo do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniu karnym³⁴.

Ochrona praw językowych w świetle prawa unijnego

Prawa językowe chronione są także w ramach unijnego systemu prawa. Po pierwsze, ochrona ta wynika z unijnego reżimu językowego opartego na

³¹ Dz.U. z 1964 r., Nr 40, poz. 268.

³² F. De Varennes, E. Kuzborska, op. cit., s. 6.

³³ Szerzej: J. Brannan, *ECHR case-law on the right to language assistance in criminal proceedings and the EU response*, Strasbourg 2010.

³⁴ Wyroki ETPCz z 17 stycznia 1970 r. w sprawie *Delcourt v. Belgia*, skarga nr 2689/65 i z 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79.

zasadzie równego traktowania języków narodowych wszystkich państw członkowskich i ich statusie języków urzędowych UE (obecnie to 23 języki). Wielojęzyczny reżim językowy jest źródłem pewnych praw językowych, w szczególności prawa dostępu do obowiązujących przepisów prawa unijnego we własnym języku oraz praw związanych z wielojęzycznością instytucji UE, w tym zwracanie się do unijnych instytucji w dowolnym języku urzędowym UE czy posługiwanie się własnym językiem przed Trybunałem Sprawiedliwości UE (dalej jako TSUE)³⁵. Ponadto w literaturze przedmiotu istnieją opracowania, w których można znaleźć szereg praw językowych wynikających z obywatelstwa UE w powiązaniu z zasadą niedyskryminowania ze względu na przynależność państwową³⁶. Niemniej jednak prawa te dotyczą przede wszystkim obywateli UE, nie mając zastosowania do obywateli państw trzecich. Obywatele państw trzecich mogą doszukiwać się uprawnień językowych przede wszystkim w unijnym systemie ochrony praw podstawowych, mających swoje źródła w ogólnych zasadach prawa, orzecznictwie TSUE, jak i w Karcie praw podstawowych UE (dalej jako KPPUE). Źródłami uprawnień językowych dla obywateli państw trzecich może także być coraz obszerniejsza unijna legislacja.

Poszanowanie praw osób należących do mniejszości jest podstawową wartością UE wyrażoną w art. 2 traktatu o Unii Europejskiej (dalej jako TUE). Jednocześnie UE nie ma wyraźnych kompetencji do regulowania kwestii dotyczących mniejszości narodowych, a także spraw językowych. Są to kompetencje państw członkowskich, co UE wyraża poprzez zasadę poszanowania różnorodności językowej państw członkowskich. Z uwagi na brak kompetencji w wyżej wymienionym zakresie, Unia nie ma wyraźnej polityki mniejszościowej do celów wewnętrznych. Możliwe jest jednak zidentyfikowanie stopniowego pojawiania się świadomego wdrażania unijnych polityk niezwiązanych z mniejszościami, z których mniejszości mogą korzystać. UE wdraża kilka polityk w ramach swoich kompetencji, które faktycznie przyczyniają się do ochrony mniejszości w państwach członkowskich. Jest to przede wszystkim polityka społeczno-gospodarcza, która pozostaje dominującym obszarem zainteresowania Unii. Działa ona jednocześnie jako katalizator integracji w dziedzinie tożsamości kulturowej, której język stanowi kluczowy komponent³⁷. Inne istotne aspekty tych polityk związane z uprawnieniami językowymi to prawa do niedyskryminacji, integracja społeczna oraz poszanowania praw człowieka i różnorodności kulturowej.

Biorąc pod uwagę unijny system ochrony praw podstawowych oraz kompetencje UE w kwestiach językowych, należy z całą pewnością stwierdzić, że istnieją prawa językowe, które można zaklasyfikować w ramach unijnego

³⁵ A. Skorupa-Wulczyńska, *Language rights of the citizen of the European Union*, Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2022, s. 121.

³⁶ Ibidem, s. 160–181.

³⁷ K. Henrard, op. cit., s. 60–62.

porządku prawnego jako prawa podstawowe. Jako takie powinny one być badane z perspektywy dwóch głównych źródeł: 1) praw językowych mających swoje źródło w ogólnych zasadach prawa UE zakotwiczonych w międzynarodowych instrumentach ochrony praw człowieka oraz porządkach konstytucyjnych państw członkowskich, w szczególności w EKPC³⁸, FCNM, ECRML i ICCPR³⁹, oraz 2) praw językowych zapisanych w KPPUE. Istotną rolę w tym zakresie odgrywa także orzecznictwo TSUE w obszarze praw człowieka⁴⁰.

KPPUE stała się prawnie wiążąca z dniem 1 grudnia 2009 r. Stanowi ona akt prawa pierwotnego UE i jako taki służy za kryterium oceny ważności aktów prawa wtórnego UE i przepisów krajowych. KPPUE jest pierwszym formalnym instrumentem UE, który usystematyzował sferę praw człowieka w UE, łącząc wszystkie podstawowe wartości i prawa UE. KPPUE nie przyznaje nowych praw, ale je doprecyzowuje i porządkuje, kodyfikuje także niektóre z praw podstawowych uznanych za ogólne zasady prawa. Ponadto odzwierciedla wspólne standardy poszanowania krajowego prawa konstytucyjnego państw członkowskich UE, zaczerpnięte z odpowiednich instrumentów prawa międzynarodowego, w szczególności z EKPC⁴¹. Mimo że KPPUE stała się *de lege lata* głównym filarem ochrony praw człowieka w UE, jej wejście w życie nie wyeliminowało praw stanowiących ogólne zasady prawa unijnego. Art. 6 ust. 3 TUE wyraźnie wskazuje, że KPPUE nie zastąpiła postanowień EKPC⁴². Jest to jak najbardziej uzasadnione faktem, że przepisy KPPUE mają zastosowanie do instytucji, organów i jednostek organizacyjnych UE oraz państw członkowskich wdrażających prawo unijne lub działających w ramach tego prawa, natomiast EKPC ma charakter ogólny, a ETPCz wykonuje jurysdykcję uniwersalną. Ogromną wagę EKPC dla unijnego porządku prawnego wyraża także traktatowe zobowiązanie UE do przystąpienia do EKPC. Połączenie

³⁸ Wyrok TSUE z 28 października 1975 r. w sprawie C 36/75 *Roland Rutili v. Ministre de l'intérieur*, ECLI:EU:C:1975:137.

³⁹ Mimo że niektóre państwa członkowskie nie ratyfikowały niektórych instrumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw mniejszości, można uznać, że instrumenty te wywierają duży wpływ na przepisy państw członkowskich UE dotyczące ochrony praw językowych, w tym praw osób należących do mniejszości. ECRML została ratyfikowana przez 16 państw członkowskich UE, 11 państw członkowskich jej nie ratyfikowało, w tym Belgia, Bułgaria, Estonia, Francja, Grecja, Irlandia, Włochy, Łotwa, Litwa, Malta i Portugalia. Francuska Conseil Constitutionnel uznała ECRML za niezgodną z konstytucyjnymi zasadami niepodzielności Republiki, równości wobec prawa i wyjątkowości narodu francuskiego. FCNM została ratyfikowana przez wszystkie państwa członkowskie z wyjątkiem Belgii, Francji, Grecji i Luksemburga.

⁴⁰ Wyroki TSUE: z 12 listopada 1969 r. w sprawie C 29-69 *Erich Stauder v. miasto Ulm, Sozialamt*, ECLI:EU:C:1969:57; z 17 grudnia 1970 r. w sprawie C 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114; z 14 maja 1974 r. w sprawie C 4/73 *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung v. Ruhrkohle Aktiengesellschaft*, ECLI:EU:C:1974:151.

⁴¹ Zob. S. Peers i in. (red.), *The EU charter of fundamental rights: a commentary*, Portland 2014, s. 3.

⁴² Szerzej: F. Jasiński, *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Warszawa 2003.

obu systemów przyczyni się do konsolidacji praw także w sferze używania języka, w szczególności w odniesieniu do językowych praw procesowych⁴³.

KPPUE zawiera szereg praw, które w sposób wyraźny dotyczą kwestii językowych lub zawierają aspekty językowe. Obejmują poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego (art. 7), wolność wypowiedzi i informacji (art. 11), prawo do nauki (art. 14), prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 47) oraz prawo do obrony (art. 48). KPPUE zawiera bezpośrednie odniesienia do niedyskryminacji ze względu na język i na narodowość (art. 21). W sprawach dotyczących dyskryminacji ze względu na język wypowiedział się TSUE, który orzekł, że jednostka może bezpośrednio powoływać się na art. 21 ust. 1 KPPUE w sprawach dyskryminacji ze względu na język, przeciwko instytucjom UE i państwu członkowskiemu lub jego organom (bezpośredni skutek wertykalny). Horyzontalny skutek bezpośredni tego artykułu został również uznany przez TSUE w szeregu spraw. Trybunał orzekł, że art. 21 ust. 1 może stanowić niezależne źródło praw jednostki oraz że prawo to może być powołane bezpośrednio w sporze przeciwko podmiotowi prywatnemu w jednej z dziedzin podlegających prawu UE. Niemniej jednak art. 21 ust. 1 KPPUE jest postrzegany przez TSUE jako mający niewielką wartość dodaną w odniesieniu do przepisów i praktyk państw członkowskich w dziedzinie niedyskryminacji ze względu na język⁴⁴.

Zasada poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej i językowej zapisana w art. 22 KPPUE ma na celu odzwierciedlenie różnorodności państw członkowskich UE⁴⁵. KPPUE podniosła poszanowanie różnorodności językowej do rangi fundamentalnej zasady⁴⁶. Poszanowanie wynikające z KPPUE dotyczy jedynie różnorodności występującej na poziomie ponadnarodowym i tylko taka różnorodność wpływa na zakres obowiązków i zobowiązań UE. Oznacza to, że UE nie może ingerować w wewnętrzną różnorodność poszczególnych państw członkowskich, ponieważ kwestia ta pozostaje to ich wyłączną kompetencją. Jedynym adresatem obowiązku ustanowionego w art. 22 KPPUE jest UE⁴⁷. Zasada poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej i językowej nie może być zatem zakwalifikowana jako norma kompetencyjna,

⁴³ Wyroki ETPCz: z 19 grudnia 1989 r. w sprawie *Brozicek v. Włochy*, skarga nr 10964/84; z 17 grudnia 1970 r. w sprawie *Delcourt v. Belgia*, skarga nr 2689/65; z 9 grudnia 1989 r. w sprawie *Kamasinski v. Austria*, skarga nr 9783/82; z 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk v. Niemcy*, skarga nr 8544/79; z 12 kwietnia 2005 r. w sprawie *Shamayev i 12 innych v. Gruzja i Rosja*, skarga nr 36378/02.

⁴⁴ A. Wróbel (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 689–690.

⁴⁵ X. Arzoz, *The protection of linguistic diversity through Article 22 of the Charter of Fundamental Rights*, [w:] X. Arzoz (red.), *Respecting linguistic diversity in the European Union*, Amsterdam 2008, s. 145–174.

⁴⁶ N. Vogiatzis, *The linguistic policy of the EU institutions and political participation post-Lisbon*, „European Law Review” 2016, nr 2, s. 188.

⁴⁷ A. Wróbel (red.), op. cit., s.735.

a w konsekwencji gwarancja różnorodności językowej zawarta w KPPUE nie może być bezpośrednio dochodzona przed sądem, ponieważ nie ustanowiono żadnych środków ustawodawczych, wykonawczych i administracyjnych, które można by uznać za podstawę do ustalenia jej zakresu⁴⁸. Co więcej, art. 22 nie daje żadnych konkretnych podstaw do ochrony języków mniejszościowych i nie może być traktowany jako podstawa do konstruowania zbiorowych praw danej społeczności⁴⁹.

Ochrona praw językowych w świetle polskiego porządku prawnego

Polska ratyfikowała przedstawione w części trzeciej niniejszego artykułu umowy i traktaty międzynarodowe, które zawierają odniesienia do praw językowych jednostek, w szczególności do EKPC⁵⁰, FCNM⁵¹, ECRML⁵², MPPO-IP⁵³, oraz Konwencję o prawach dziecka⁵⁴. Dzięki ratyfikacji umowy te stanowią część krajowego porządku prawnego i są bezpośrednio stosowane. Jako państwo członkowskie UE Polska jest także zobowiązana do przestrzegania unijnego prawa.

Do kwestii ochrony języków, w tym praw językowych, w wielu aspektach odnosi się także polskie prawo. Po pierwsze, art. 27 Konstytucji RP⁵⁵ stanowi, że „językiem urzędowym w Rzeczypospolitej Polskiej jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych”. Powyższy przepis chroni nie tylko język polski, ale szeroko rozumiane prawa językowe mniejszości narodowych. Konstytucja odnosi się do kwestii językowych także w art. 35 ust. 1–2, który stanowi, że „1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych lub etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury; 2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia instytucji edukacyjnych i kulturalnych, instytucji służących ochronie tożsamości religijnej, a także do uczestniczenia w rozstrzyganiu spraw związanych z ich tożsamością kulturową”. Na uwagę zasługuje jednak brak precyzji terminologicznej w treści art. 27 i art. 35 Konstytucji RP – pierwszy ze wskazanych odnosi się tylko do

⁴⁸ I. Urrutia, I. Lasagabaster, *Language rights as a general principle of community law*, „German Law Journal” 2007, t. 8, nr 5, s. 479–500.

⁴⁹ A. Wróbel (red.), op. cit., s. 725.

⁵⁰ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁵¹ Dz.U. z 2002 r., Nr 22, poz. 209.

⁵² Dz.U. z 2009 r., Nr 137, poz. 1121.

⁵³ Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

⁵⁴ Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

⁵⁵ Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

mniejszości narodowej, drugi zaś do mniejszości narodowych i etnicznych⁵⁶. Kwestie językowe są istotnym elementem przepisów dotyczących systemu oświaty państwa i mają szczególny wymiar w kontekście kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi w polskich szkołach. Konstytucja RP stanowi wprost w art. 70, że każdy ma prawo do nauki, nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa, a nauka w szkołach publicznych jest bezpłatna. W konsekwencji prawo do nauki z jednej strony zobowiązuje władze publiczne do organizowania systemu oświaty w sposób zapewniający odpowiednią liczbę i jakość szkół dla jej beneficjentów, z drugiej jednak strony czyni prawo do nauki obowiązkiem małoletnich w wieku do 18 lat. Tak sformułowane prawa potwierdzają jego uniwersalny charakter.

Reguły dotyczące ochrony języka polskiego jak i mniejszości narodowych uregulowane są szczegółowo na poziomie ustawowym. Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim⁵⁷, przygotowana z myślą o ewentualnym przystąpieniu Polski do UE, sankcjonuje ochronę i poprawne używanie języka polskiego, jego wdrażanie w sferze publicznej oraz popularyzację za granicą. Ustawa określa także zasady używania języka polskiego w stosunku do języków obcych w edukacji, obrocie prawnym i kulturze oraz zasady poświadczania znajomości języka polskiego jako obcego. Ustawa również powołuje Radę Języka Polskiego, jako organ opiniodawczo-doradczy, który co dwa lata składa Sejmowi RP sprawozdanie o stanie ochrony języka polskiego. Z kolei prawa językowe mniejszości uregulowane są w ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁵⁸. Ustawa definiuje mniejszość narodową⁵⁹ i uznaje 9 mniejszości narodowych zamieszkujących Polskę, są to: Białorusini, Czesi, Litwini, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Słowacy, Ukraińcy i Żydzi oraz 4 mniejszości etniczne: Karaimi, Łemkowie, Romowie i Tatarzy, a także jeden język regionalny Kaszubów⁶⁰.

⁵⁶ D. Kurzyna-Chmiel, *Aktualna sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem praw w dziedzinie oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 55, s. 165.

⁵⁷ Dz.U. z 1999 r., Nr 90, poz. 999.

⁵⁸ Dz.U. z 2005 r., Nr 17, poz. 141

⁵⁹ Do mniejszości narodowej w Polsce należą osoby, które spełniają łącznie następujące kryteria: są obywatelami polskimi, którzy dążą do zachowania swojego języka, kultury i tradycji, mają świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej, chcą ją wyrażać i chronić, ich przodkowie zamieszkivali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat i utożsamiają się z narodem zorganizowanym we własnym państwie (art. 2 ustawy).

⁶⁰ Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda, na podstawie art. 122 ust. 5 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., odmówił podpisania ustawy z dnia 26 kwietnia 2024 r. o zmianie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym. Prezydent podkreślił, że ocena, czy doszło do powstania określonego języka regionalnego, czy też do wyodrębnienia określonej mniejszości etnicznej, musi przede wszystkim opierać się na badaniu, czy spełnione zostały kryteria określone w ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. To, czy ustawowe kryteria są spełnione, powinno być przedmiotem obiektywnej oceny, która powinna być dokonana przez specjalistów zajmujących się badaniem języka, kultury i tradycji, a w szczególności językoznawców.

Art. 8 ustawy stanowi, że „osoby należące do mniejszości mają w szczególności prawo do: 1) swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznie; 2) rozpowszechniania i wymiany informacji w języku mniejszości; 3) zamieszczania w języku mniejszości informacji o charakterze prywatnym; 4) nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości”

W świetle wskazanej ustawy swoboda posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym jest prawem bezwarunkowym i nie może być naruszona, natomiast publicznie posługiwanie się językiem mniejszości podlega pewnym restrykcjom. Są one doprecyzowane w art. 9, zgodnie z którym język mniejszości może być używany jako język pomocniczy przed organami gminy, ale jedynie w tych gminach, w których liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości, której język ma być używany jako język pomocniczy, jest nie mniejsza niż 20% ogólnej liczby mieszkańców gminy i które zostały wpisane do Urzędowego Rejestru Gmin⁶¹. Możliwość używania języka pomocniczego oznacza prawo do zwracania się do organów gminy w języku pomocniczym w formie pisemnej lub ustnej oraz uzyskiwania, na wyraźny wniosek, odpowiedzi także w języku pomocniczym w formie pisemnej lub ustnej; dopuszcza się także wniesienie podania w języku pomocniczym, natomiast procedura odwoławcza i rozstrzyganie wątpliwości odbywa się na podstawie dokumentu sporządzonego w języku urzędowym. Ustawa stanowi także, że obok ustalonych w języku polskim nazwy geograficzne mogą być także używane jako nazwy dodatkowe w języku mniejszości dla miejscowości, obiektów fizjograficznych oraz ulic.

Na podstawie art. 8 ust. 4 wskazanej ustawy osoby należące do mniejszości mają prawo do nauki języka mniejszości lub do nauczania w tym języku. W art. 17 podkreślono, że realizacja prawa osób należących do mniejszości do nauki języka mniejszości lub do nauczania w tym języku odbywa się na zasadach i w trybie określonych w ustawie o systemie oświaty⁶². W tym kontekście należy także zauważyć, że Polska zawarła z odpowiednimi państwami dwustronne umowy/traktaty regulujące kwestię ochrony praw językowych mniejszości narodowych zamieszkujących na jej terytorium, np. w 1992 r. zawarła z Ukrainą dwustronny traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy⁶³. W art. 11 tego traktatu strony wzajemnie postanawiają o stosowaniu międzynarodowych norm ochrony mniejszości narodowych, w tym prawa do nauki języka ojczystego lub nauczania w tym języku.

Ponadto art. 165 ust. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe⁶⁴ osoby niebędące obywatelami polskimi, podlegające obowiązkowi szkol-

⁶¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy.

⁶² Dz.U. z 2021 r., poz. 1915 oraz z 2022 r., poz. 583.

⁶³ Dz.U. z 1993 r., Nr 125, poz. 573.

⁶⁴ Dz.U. z 2017 r., poz. 59.

nemu, mają prawo do nauki w publicznych szkołach podstawowych, szkołach artystycznych oraz publicznych placówkach na warunkach dotyczących obywateli polskich. Równość w dostępie do systemu oświaty rozumiana jest przede wszystkim poprzez takie same zasady realizacji obowiązku szkolnego, rocznego obowiązkowego przygotowania przedszkolnego i obowiązku nauki⁶⁵. Osoba niebędąca obywatelem polskim, która nie zna języka polskiego lub zna go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki w polskich szkołach, ma prawo do korzystania z dodatkowych bezpłatnych zajęć z języka polskiego. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 kwietnia 2017 r. sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw⁶⁶, takie dodatkowe zajęcia w wymiarze nieprzekraczającym 5 godzin tygodniowo przez okres 12 miesięcy muszą być organizowane przez organy gminy właściwe ze względu na miejsce zamieszkania danej osoby⁶⁷.

Wnioski

1) Prawa językowe obejmują zarówno bezwzględnie obowiązujące prawa podstawowe w sferze prywatnej, jak i prawa do języka w sferze publicznej. Przeprowadzona analiza nasuwa wniosek, że sfera prywatna ukierunkowana na zachowanie tolerancji jest dosyć szczegółowo uregulowana na poziomie międzynarodowym, niemniej jednak sfera publiczna ukierunkowana na promocję, z wyjątkiem językowych praw procesowych, zależy przede wszystkim od regulacji krajowych.

2) Analizy pokazują, że główną rolę w ochronie praw językowych odgrywają regulacje krajowe. Prawo międzynarodowe zapewnia tylko częściową ochronę praw językowych, choć dostrzec trzeba rosnące znaczenie regulacji na poziomie międzynarodowym i ponadnarodowym (unijnym). Standardy EKPC, wiążące państwa członkowskie UE, coraz wyraźniej wyznaczają granice swobody państw w regulowaniu kwestii językowych.

3) Normy prawa polskiego, w tym Konstytucja RP, ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, a także ustawa Prawo oświatowe, odzwierciedlają uprawnienia językowe zawarte w traktatach i w umowach międzynarodowych, których Polska jest stroną. Ochronie podlega przede wszystkim prawo do posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym, w określonych okolicznościach prawo do używania języka

⁶⁵ D. Kurzyna-Chmiel, *Prawo do nauki obcokrajowców – analiza krajowych rozwiązań prawnych w obszarze systemu oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 47, s. 88.

⁶⁶ Dz.U. z 2020 r., poz. 1283.

⁶⁷ D. Kurzyna-Chmiel, *Prawo do nauki...*, s. 95.

mniejszości jako języka pomocniczego w sferze publicznej, prawo do nauki języka mniejszości lub w języku mniejszości oparte na zasadzie niedyskryminowania ze względu na język.

4) Najistotniejsze zdaniem badaczy pod względem językowym uprawnienie, czyli zakaz dyskryminacji ze względu na język, pozostaje w dużym stopniu obszarem niezbadanym. Konieczna jest szczegółowa analiza norm międzynarodowych, unijnych i krajowych, które obejmują szeroki zakres jego oddziaływania, w szczególności w odniesieniu do zakazu dyskryminacji ze względu na język na rynku pracy.

Wykaz literatury

- Arzoz X., *The nature of language rights*, „JEMIE 6” 2007.
- Arzoz X., *The protection of linguistic diversity through Article 22 of the Charter of Fundamental Rights*, [w:] X. Arzoz (red.), *Respecting linguistic diversity in the European Union*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2008.
- Brannan J., *ECHR case-law on the right to language assistance in criminal proceedings and the EU response*, Strasbourg 2010.
- De Varennes F., *Language rights as an integral part of human rights*, „International Journal on Multicultural Societies” 2001, t. 3, nr 1.
- De Varennes F., Kuzborska E., *International law and language minority education*, „Language Policy and Political Issues in Education” 2016.
- Dyrekcja Generalna ds. Tłumaczeń Pisemnych KE., *Study on translation and multilingualism. Language and translation in international law and EU Law*, Urząd Publikacji UE, Luxembourg 2013.
- Dunbar R., *Minority language rights in international law*, „International & Comparative Law Quarterly” 2001, t. 50, nr 1.
- Eide A., *Rights of ‘old’ versus ‘new’ minorities*, [w:] T.H. Malloy, J. Marko (red.), *Minority governance in and beyond Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2002.
- Foucher P., *Le droit et la langue Française au Canada: évolution et perspectives*, „Francophonies d’Amérique” 2008, nr 26.
- Green L., *Freedom of expression and choice of language*, „Law & Policy” 1991, t. 13, nr 3.
- Habermas J., *The theory of communicative action*, Beacon Press, Boston 1981.
- Henrard K., *An EU perspective on new versus traditional minorities: on semi-inclusive socio-economic integration and expanding visions of European culture and identity*, „Columbia Journal of European Law” 2011, t. 17.
- Jasiński F., *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2003.
- Kloss H., *Language rights of immigrant groups*, „International Migration Review”, 1971, t. 5, nr 2.
- Kugelmann D., *Minderheitenschutz Als Menschenrechtsschutz*, „Archiv Des Völkerrechts” 2001, t. 39, nr 3.
- Kukathas Ch., *Cultural rights again*, „Political Theory” 1992, vol. 20(4).
- Kurzyna-Chmiel D., *Prawo do nauki obcokrajowców – analiza krajowych rozwiązań prawnych w obszarze systemu oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 47.

- Kurzyna-Chmiel D., *Aktualna sytuacja prawna mniejszości narodowych i etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem praw w dziedzinie oświaty*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 55.
- Mälskoo L., *Language rights in international law: why the Phoenix is still in the ashes*, „Florida Journal of International Law” 1998, t. 12.
- Mancini S., De Witte B., *Language rights as cultural rights: a European perspective*, „International Studies in Human Rights” 2008, t. 95.
- May S., *Language rights: the „Cinderella” human right*, „Journal of Human Rights” 2011, t. 10.
- Medda-Windischer R., *Old and new minorities: diversity governance and social cohesion from the perspective of minority rights*, „Acta Universitatis Sapientiae European and Regional Studies” 2017, vol. 11(1).
- Patten I., Kymlicka W., *Language rights and political theory: context, issues, and approaches*, [w:] A. Patten, W. Kymlicka (red.), *Language rights and political theory*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Paz M., *The failed promise of language rights: a critique of the international language rights regime*, „Harvard International Law Journal” 2013, t. 54.
- Peers S. i in. (red.), *The EU charter of fundamental rights: a commentary*, Hart Publishing, Portland 2014.
- Schilling T., *Internationaler Menschenrechtsschutz 89*, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, Tübingen 2004.
- Skorupa-Wulczyńska A., *Language rights of the citizen of the European Union*, Peter Lang, Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2022.
- Skutnabb-Kangas T., Philipson R., *Linguistic human rights, past and present*, [w:] T. Skutnabb-Kangas, R. Philipson (red.), *Language rights*, Routledge, London 2017.
- Tabory M., *Multilingualism in international law and institutions*, Sijthoff and Noordhoff, Alphen aan den Rijn 1980.
- Toscano Méndez M., *Language rights as collective rights: some conceptual considerations on language rights*, „Res Publica: Revista de Filosofía Política” 2012, t. 27.
- Urrutia I., Lasagabaster I., *Language rights as a general principle of community law*, „German Law Journal” 2007, t. 8, nr 5.
- Vogiatzis N., *The linguistic policy of the EU institutions and political participation post-Lisbon*, „European Law Review” 2016, nr 2.
- Wróbel A. (red.), *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2019.

Summary

Language rights in light of international, EU and Polish law. Major issues

Keywords: language right, national minorities, linguistic human rights, linguistic procedural rights, prohibition of discrimination on the grounds of language.

The issue of language rights is gaining increasing attention from researchers mainly due to the changing structures of societies, which are more and more multicultural and multilingual. The purpose of this article is to deter-

mine the scope of language rights resulting from international, the EU and Polish law. The analysis conducted shows that international law provides only partial protection of individual language rights. Such protection mainly concerns the private sphere, as well as linguistic procedural rights and the right to study a minority language in the public sphere. The divergent approaches to language rights adopted by states in their legislation make it difficult to establish common principles for language rights and do not allow them to be comprehensively reflected at the international level. Protection is provided primarily by national regulations, although it is necessary to recognize the importance of international standards, which increasingly set limits on the freedom of states to regulate language issues. The analysis proves that the prohibition of discrimination on the grounds of language has the most significant impact on individual language rights. Nevertheless, the full extent of the impact of the rights still requires further in-depth research.

